

Makale Bilgisi/Article Info

Geliş/Received: 12.10.2024 Kabul/Accepted: 08.11.2024

Araştırma Makalesi/Research Article, ss./pp. 293-314.

MUTARRİZÎ VE EL-İKNÂ ' ADLI YAZMA ESERİNDE HARFLERE YAKLAŞIMI

Aladdin GÜLTEKİNⁱ, İsa AKBIYIKⁱⁱ

Öz

Bu çalışma, el-Mutarrizî'nin *el-İknâ* ' adlı kitabında geçen harfler/edatlara yaklaşımını konu almaktadır. Yaklaşık sekiz yüz yıl önce telif edilmiş olan yazma halindeki kitabın, dünyada tespit edilen yedi nüshası bulunmaktadır. Eserin en önemli nüshalarından biri İstanbul'da Süleymaniye Kütüphanesi Atıf Efendi Koleksiyonu'nda bulunmaktadır. Makalede bu yazma nüsha kullanılarak atıflarda bulunmaktadır. Eser 250 varak olup, 'İsimler', 'Fiiller', 'Harfler' ve 'Nahiv' şeklinde dört bölüme ayrılmaktadır. Her bölüm, dört ana başlığa; bu başlıklar da daha sonra çok sayıda alt başlıklara ayrılmaktadır.

el-İknâ ' üzerinde şimdiye kadar yapılan birkaç çalışma dışında bu başlık altında bilimsel çalışmanın yapılmaması, Mutarrizî'nin bilim adamları arasında meşhur olmasına rağmen bu eserin çok fazla tanınmaması, böyle kıymetli bir eseri ilim dünyasına tanıtarak ecdadın Arap Diline yaptığı katkısını ortaya koyma arzumuz bu çalışmamıza sebep teşkil etmektedir.

Bu makalede gösterilebileceği gibi *el-İknâ* ' , konuları farklı bir yöntemle ele almaktadır. Müellifin Arapça dil öğretimine getirdiği yenilikler, eserin önemini oldukça artırmaktadır.

Mutarrizî; birinci ana başlıkta cümlede isim ve fiiller üzerinde amil olan edatları, ikinci ana başlıkta âmil olmayan ancak anlama katkı sunan edatları, üçüncü ana başlıkta haklarında ihtilaf bulunan edatları ve son ana başlıkta ise üzerinde görüş farklılığı bulunan harfleri izah etmektedir.

Çalışmamız, tarama ve tasnif yöntemi kullanılarak yapılmış olup elde edilen bulgular üç ana başlık altında incelenmiştir. Çalışma sonunda, yazarın önceki ilim adamlarının fikirlerinden yararlandığı, ancak yaptığı sınıflandırmalarla kendine has bir üslup ve bakış açısı da geliştirdiği tespit edilmiştir.

Mutarrizî'nin konuları, açık ve anlaşılır örneklerle kısaca anlattığı görülmektedir. Eser, Arapça öğrenmeye yeni başlayacak olanlara edatlardan ne öğreneceklerini kısaca tanıtmaya ya da en azından isimlerini duymaya imkânı sağlamaktadır. Konu anlatımları, ayrıntı yerine konular indeksi görünümündedir.

Anahtar Kelimeler: Arap Dili ve Belağati, el-Mutarrizî, el-İknâ ' , Nahiv, Huruf.

al-Mutarrizi And His Approach To The Prepositions In His Manuscript Work al-Iqna

Abstract

This study is about al-Mutarrizi's approach to the letters/prepositions mentioned in his book al-Iqna. There are seven copies of the manuscript book, which was penned approximately eight hundred years ago, have been available in the world. One of the most important copies of the work is in the Atıf Efendi Collection of the Süleymaniye Library in Istanbul. References are made in the article using this manuscript copy. The work has 250 leaves and is divided into four sections as 'Nouns', 'Verbs', 'Letters' and 'Syntax'. Each section, on the other hand, is divided into four main headings and then into numerous subheadings.

ⁱ Doç. Dr., Karabük Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, e-posta: aladdingultekin@hotmail.com, ORCID ID: 0000-0003-2302-7452.

ⁱⁱ Doktora Öğrencisi, Karabük Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, e-posta: 2238232305@ogrenci.karabuk.edu.tr, ORCID ID: 0000-0001-8844-8755.

The fact that, apart from a few studies on al-Iqna, no scientific work has been done under this title so far, that Mutarrizi's work is not widely known despite his being famous among scientists, and that we wish to present such a valuable work to the scientific world and reveal the contribution of our ancestors to the Arabic language constitutes the reason for this study.

As set out in this article, al-Iqna handles the topics in a different way. The innovations brought by the writer to the teaching of the Arabic language greatly increase the importance of the work.

Mutarrizi explains letters/prepositions that are factors on nouns and verbs in the sentence in the first main title, letters/prepositions that are not factors in the second main title, but contribute to meaning, letters/prepositions that have a disagreement among the scientists in the third main title, and letters/prepositions that have a difference of opinion on it in the last main title.

Our study was conducted using the screening and classification method, and the findings obtained were examined under three main headings. At the end of the study, it was determined that the author benefited from the ideas of previous scientists, but also developed a unique style and perspective with the classifications he made.

It is viewed that Mutarrizi briefly explains the topics with clear and understandable examples. The work provides those who are just starting to learn Arabic with the opportunity to briefly introduce what they will learn from letters/prepositions or at least to hear their names. The subject descriptions have the appearance of an index of topics instead of details.

Keywords: Arabic Language and Rhetoric, al-Mutarrizi, al-Iqna, Arabic Grammar, Letters/Prepositions.

Extended Abstract

Arabic, which is considered the basis of Islamic sciences as well as the Qur'an and Sunnah, has an eye-catching depth and has spread rapidly in the countries known as the Islamic geography today thanks to the conquests. This language has been systematically developed grammatically not only by Arabs, but also by scholars of other Muslim nations whose people are not Arabs. One of these scholars is Mutarrizi, a language scholar who is the subject of our article, who has taken the title of successor of Zamakhsheri and has written works to prevent foreigners from making grammatical mistakes in Arabic education. The work called "al-Iqna lima hava tahta'l-qina" is one of the works written by Mutarrizi in the field of Arabic language.

This study is about al-Mutarrizi's approach to the letters/prepositions mentioned in his book al-Iqna. There are seven copies of the manuscript book, which was penned approximately eight hundred years ago, have been available in the world. One of the most important copies of the work is in the Atif Efendi Collection of the Suleymaniye Library in Istanbul. References are made in the article using this manuscript copy. The work has 250 leaves and is divided into four sections as 'Nouns', 'Verbs', 'Letters' and 'Syntax'. Each section, on the other hand, is divided into four main headings and then into numerous subheadings.

The fact that, apart from a few studies on al-Iqna, no scientific work has been done under this title so far, that Mutarrizi's work is not widely known despite his being famous among scientists, and that we wish to present such valuable work to the scientific world and reveal the contribution of our ancestors to the Arabic language constitutes the reason for this study.

As set out in this article, al-Iqna handles the topics in a different way. The innovations brought by the writer to the teaching of the Arabic language greatly increase the importance of the work. Mutarrizi explains letters/prepositions that are factors on nouns and verbs in the sentence in the first main title, letters/prepositions that are not factors in the second main title, but contribute to the meaning, letters/prepositions that have a disagreement among the scientists in the third main title, and letters/prepositions that have a difference of opinion on it in the last main title.

Our study was conducted using the screening and classification method, and the findings obtained were examined under three main headings. At the end of the study, it was determined that the author benefited from the ideas of previous scientists but also developed a unique style and perspective with the classifications he made.

It is viewed that Mutarrizi briefly explains the topics with clear and understandable examples. The work provides those who are just starting to learn Arabic with the opportunity to briefly introduce what they will learn from

letters/prepositions or at least to hear their names. The subject descriptions have the appearance of an index of topics instead of details.

Although letters/prepositions are generally quite concise in the author's work, it is immediately noticeable that the subjects are processed in an easy-to-follow and impressive style. The author, who appears as an educator in the entire work, teaches us how to give Arabic education to our own children and students. Because he states in his book that he wrote this work to teach Arabic not only to his son, but to everyone.

In order to understand a language in the best possible way and to feel the beauty of it's meaning, it is necessary to know the letters/prepositions used in that language well. This situation is gaining great importance for Arabic. It is obvious as day that especially those who are not native Arabic speakers should pay more attention to these letters/prepositions. Prepositions are very important in analyzing the text and understanding it correctly, extracting different meanings.

Giriş

Mutarrizî'nin sekiz yüzyıldan daha fazla bir süre önce yazdığı *el-İknâ' limâ havâ tahte'l-kınâ* adlı eseri günümüze ulaşmıştır. Yazıldığı dönem itibariyle bu eser, özellikle sarf konularını ayrıntılı olarak ele almak suretiyle Arap dili grameri sahasında yeni bir yorum getirmektedir. Eserin Türk asıllı biri tarafından yazılmış olması ve ilim dünyasına kazandırılması ecdadın Arap diline yaptıkları hizmetleri ortaya koyma açısından önem arz etmektedir. Bu eser üzerinde şu ana kadar birkaç çalışma yapılmıştır. Bu çalışmalardan ilki; Katarlı Sellâme Abdullah es-Suveydî ile Suriye asıllı Muhammed Ahmed ed-Dâlî'nin yaptıkları müşterek tahkik eserdir (Mutarrizî, 1419/1999). Diğerleri; “*El-Mutarrizî'nin el-İkna Adlı Eseri ve Dil Öğretim Yöntemi*” (Gültekin, 2011) adı altında tamamlanmış bir doktora, “*el-Mutarrizî'nin el-İknâ Adlı Eserinde İsimler*” (Gözel, 2019) ve “*El-Mutarrizî'nin El-İknâ' Adlı Yazma Eserinde Ele Aldığı Nahiv Kuralları*” (Akbiyık, 2022) başlıkları altında tamamlanmış Yüksek Lisans tez çalışmaları bulunmaktadır. Ayrıca *Mutarrizî'nin El İknâ Adlı Eserinin Âtîf Efendi Nüshası* Gültekin, 2011) ve *Mutarrizî'nin el-İknâ' Adlı Eserinde Aksam-ı Sitte Öğretimi* (Gültekin, 2021) adlı makale çalışmaları da mevcuttur.

1.Mutarrizî'nin Hayatı ve Şahsiyeti

Kaynaklarda Mutarrizî'nin hayatı hakkında pek fazla bilgi bulunmamaktadır. Kaynaklarda, Mutarrizî'nin asıl adı Nâsır'dır. Müellifin babası Ebu'l-Mekârim (Zehebî, 1413, 12/28) Abdusseyyid, Ebu'l-Feth veya Ebu'l-Muzaffer künyesi ile tanınan Alî isminde bir zattır (Kıfî, 1986, 3/229; Hamevî, ts., 7/202; İbn Hallikân, 1968, 5/369; Kutbî, 1973-1974, 4/182; Kureşî, ts., 1/317; Suyûtî, ts., 2/311; Kutluboga, ts., 79). *Ebcedu'l-ulûm* adlı eserde müellifin dedesinin adı Alî yerine “Mualî” (Kunûcî, 1978, 3/11) olarak zikredilse de bunun bir yazım hatası olduğu kanaatini taşımaktayız. Kesin olmamakla birlikte dedelerinden birinin nakış, sırma ve sim işlemeciliğiyle meşgul olmasından dolayı Mutarrizî nisbesi alan müellif, Harizm'de doğduğu (Kunûcî, 1978, 3/11) için bazı kaynaklarda hem el-Harizmî nisbesi hem de Burhânuddîn lakabı ile nitelendirilmektedir (Kureşî, ts., 1/190). Kaynaklarda mutarriz, muhaddis vezninde olup, modelist ve nakışçı anlamına gelen bu kelimenin o zata nispet edilmesine kendisinin mi yoksa ceddinden birisinin bu işle meşgul olmasının mı sebep olduğu bilinmemektedir (İbn Hallikân, 1968, 5/371; Kunûcî, 1978, 3/11). Hatta müellif bu nisbeyi "el-İzah" isimli kitabının sonuna kendi hattı ile yazdığı icazetnamede kullanmıştır (İbn Hallikân, 1968, 5/369).

Sözlük ve Arap dili ve edebiyatı âlimi olan Mutarrizî'nin tam adı; Burhânuddîn Ebu'l-Feth Ebu'l-Muzaffer Nasır b. Ebu'l-Mekârim Abdisseyyid b. Alî el-Mutarrizî el-Hârizmî (ö. 610/1213) olup, hicrî 538/1143 recep ayında Hârizmşahlar Devleti'nin en parlak döneminde Harizm'e bağlı olan Gürgeç şehrinde doğduğu bilinmektedir (Hamevî, ts., 7/202; Kureşî, ts., 1/190).

Büyük bir ihtimalle Türk asıllı (Çögenli, 2020, 31/375) olan Mutarrizî, h. 610/m. 1213 senesinin yirmi bir Cemâzîyel-ûla, salı günü Harizm'de vefat etmiştir. Ebu'l-Kâsım ez-Zemahşerî (ö. 538/1143)'nin öldüğü sene ve aynı yerleşim merkezinde doğmuş olması, onun “Halifetu'z-Zamahşerî” olarak anılmasına neden olmuştur. (Hamevî, ts., 7/202; İbn Hallikân,

1968, 5/370; Kunûcî, 1978, 3/11; Zehebî, 1413, 12/28; İbn Kutluboga, ts., 2741; Kâtip Çelebî, 1992, 1/190).

Müellifimizin günümüze ulaşan ve elimizde bulunan eserleri onun iyi bir eğitim aldığı ve çeşitli ilim sahalarında geniş bilgiye sahip âlim bir şahsiyet olduğunu göstermektedir. Bize kadar ulaşan eserlerindeki performansı, müellifin döneminin tanınmış bilginlerinden ders alma ihtimalini akıllara getirmektedir (Zehebî, 1413, 12/28; Çöğenli, 1986, 24).

1.1. Hocaları

Kaynaklarda, kendisi *el-Mugrib*'de babasından ders aldığı, (Fîrûzâbâdî, 1407, 231; Zehebî, 1413, 12/28) daha sonra üzerine *Muhtaşaru İslâhi'l-mantık* adıyla özlü bir eser yazdığını, İbnu's-Sikkât (ö. 244/358)'in *İslâhu'l-mantık*'ını okuduğunu açıkça ifade etmektedir. (Bagdâdî, 1951,1955, 2/201; Kunûcî, 1978, 3/11; Çöğenli, 1986, 25). Ebu Abdillâh Muhammed b. Ali b. Said et-Tâcir'den de hadis dinlemiş, (Hamevî ts., 7/203; İbn Hallikân, 1968, 5/369; Zehebî, 1413, 22/28; Leknevî, 1906, 218), Zemahşerî'nin talebesi Ebu'l-Mueyyed el-Muvaffak b. Ahmed b. İshâk (ö. 568/1172) ve devrin diğer önde gelen âlimlerinden ilim tahsil etmiştir (Fîrûzâbâdî, 1407, 231; İbn Hallikân, 1968, 5/369).

Zemahşerî'nin öğrencileri olan Muvaffak b. Ahmed el-Mekkî (Zehebî, 1413, 22/28), yine onun öğrencisi Muhammed b. Ebu'l-Kâsım el-Bakkâlî gibi birçok âlimden dil, edebiyat, sözlük, fıkıh, tefsir ve mantık alanında dersler almış, (Çöğenli 2020, 31/375-376) *el-Mugrib* adlı eserinde belirttiğine göre; el-Herrâsî (Mutarrizî, 1979, 1/17) adlı zata öğrenci olmuştur.

Mutarrizî, hacca giderken (h. 601/m.1204-1205) Bağdat'a uğramış ve burada bir süre kalarak şehrin fakihleri ile ilmî münazaralarda bulunmuştur. (Kıftî, 1986, 3/239; İbn Hallikân, 1968, 5/6; Kunûcî, 1978, 3/11; Çöğenli, 2020, 31/376).

1.2. Öğrencileri

Mutarrizî'den ders okuyan talebelerden Hamevî'nin büyük bir övgüyle bahsettiği Sadu'l-Efâdıl Kâsım b. el-Huseyn b. Muhammed Ebû Muhammed el-Harizmî en-Nahvî (Hamevî, ts., 7/238-253), Zemahşerî'nin *el-Mufaşşal* isimli eserine, *et-Tehmîr fi şerhi'l-Mufaşşal* adı ile çok güzel bir şerh yazan bu alim; h. 617/m. 1220 senesinde Tatarlar tarafından öldürülmüştür. (Leknevî, 1906, 218; Kâtip Çelebî, 1992, 2/992,1775). Büyük bir Hanefi fakih olan ve İmam Gazalî (ö. 505/1111)'nin *el-Menhûl* adlı eserine bir de reddiye yazan Muhammed b. Abdussettâr b. Muhammed Şemsu'l-Eimmeti'l-Kerderî (Zehebî, 1413, 12/112; Çöğenli, 2020, 31/376), Mutarrizî'nin h. 642/m. 1244 yılında vefat etmiş bir diğer öğrencisidir. (Leknevî, 1906, 176-177) Bir başka öğrencisi, h. 658/m. 1259 yılında vefat eden Hanefi fakih olan Muhtâr b. Mahmûd b. Muhammed Ebu'r-Recâ Necmuddîn ez-Zâhidî el-Gazmînî'dir.

1.3. İlmî Kişiliği

İyi bir eğitimci olduğu anlaşılan Mutarrizî çok yönlü bir âlim olup, İslami ilimlerin bütün alanlarında ihtisas sahibidir. Lügat, nahiv, edebiyat, fıkıh, tefsir ve hadis gibi ilimlerle

meşgul olmuş, özellikle de lügat alanında sonra gelen nesillere çok değerli kaynak eserler bırakmıştır. (Kunûcî, 1978, 3/11).

İbn Hallikân'ın (ö. 681/1282) kendisi ile ilgili "sahasında otoriter bir bilgindir" dediği Mutarrizî, her şeyden önce lügat, nahiv ve edebiyat alanında tanınmış değerli bir âlimdir. Onun hakkındaki övgü ifadelerini hemen hemen bütün kaynaklarda görmek mümkündür.

Mutarrizî'nin *el-Muğrib fî tertîbi'l-mu'rib* isimli lügati; Zencânî (ö. 655/1257)'nin *el-Mu'rib 'ammâ fî ş-Şihâh ve'l-Muğrib* (*Attâr*, 1383/1963, 165), Abdulkadir er-Râzî'nin (ö. 666/1267) *Muhtârû's-Sihâh* (Râzî, 1995, 167, 283), Feyyûmî'nin (ö. 770/1368) *el-Mişbâhu'l-munîr* (Feyyûmî, ts., 1/69,244; 2/716), Beşbîşî'nin (ö. 820/1417) *Câmiu't-ta'rib* (Karaaslan, 1982), Seyyid Alî'nin (ö. 860/1455) *Câmi'u'l-luğa ve er-Râmûz*, Menâvî'nin (ö. 952-1031)'nin *et-Tevkîf'alâ muhimmâti't-te'ârîf* adlı eserlerinde (Kâtip Çelebî, 1992, 1/572,831; Menâvî, 1410, 152, 156, 36,305, 470,542, 740) kaynak olarak kullanılmaktadır.

Meşhur hadis ve dil âlimi Kasım b. Kutluboğa el-Hanefi (ö. 879/1474), fikhî hadislerde zikredilen garip kelimeleri açıklayan *Kitabi takrîbi'l-garîb* isimli eserinde, kaynak olarak en çok müellifimizi göstermektedir (Kutluboğa, (2019).

Müellifin yukarıda geçen eserlerde kaynak olarak gösterilmesi, onun lügat sahasındaki otoritesini göstermektedir. Yine eserlerinin kendi alanları dışında tefsir (Zerkeşî, 1957, 4/140, 278), hadis (Aliyyulkârî, 1971, 94,323; Suyûtî, ts., 28) ve tabakatu'r-ricâl (Askalânî, 1992, 1/207) alanlarında da kaynak eser olarak kullanılmış olduğu anlaşılmaktadır.

1.4. Mutarrizî'nin kaynaklardan tespit edilebilen eserleri

el-Mişbâh fî'n-nahv: Bu eser müellif tarafından, oğlu için yazılmış bir nahiv kitabı olup, birçok defa basılmıştır (Kâtip Çelebî, 1992, 2/1708). Kitab, ilim ehli ve talebeler arasında çok rağbet gördüğü için yaklaşık elli âlim tarafından üzerine şerh, haşiye ve ihtisar yapılmış, bazı âlimler tarafından da nazma dökülmüştür (Kâtip Çelebî, 1992, 2/1708; Brockelmann, 1942, 1/294; Brockelmann, ts., 5/242-247).

el-Muğrib fî tertîbi'l-mu'rib (Fîrûzâbâdî, 1407, 231): Mutarrizî'nin Hanefi fikhî ile ilgili olan kitap, bir fikh lügatidir. Dolayısıyla, Hanefi mezhebi âlimleri arasında Ezherî'nin *ez-Zâhir fî garîbi'l-Fikh* adlı eserinin Şafiler arasında gördüğü rağbeti görmektedir. (Kunûcî, 1978, 3/11; Kâtip Çelebî, 1992, 2/1748; Brockelmann, ts., 5/247-248).

el-Îzâh şerhu Makâmâti'l-Harîrî: Harîrî'nin *Makâmât* adlı eserinin şerhi (Kunûcî, 1978, 3/11; Fîrûzâbâdî, 1407, 231), olup, hicri 1272 tarihinde Tebriz'de basılmıştır.

el-İknâ' limâ huviye tahte'l-kunâ' (Mutarrizî, Atif Efendi 2688; Brockelmann, 1942, 1/294; Çöğenli, 2020, 31/376-377): Makale konumuzu teşkil eden bu eser aynı zamanda müteradif kelimeler lügatçesidir. Müellif bu eserini Kur'ân-ı Kerim'i ezberleyen oğluna Arap dilini öğretmek için yazmıştır (Kâtip Çelebî, 1992, 1/139). Bu eser Katar Üniversitesi tarafından tahkik edilerek 1999 yılında basılmış, ancak bu çalışmamıza orijinallik kazandıran ve makalemizde kullandığımız Türkiye'de Atif Efendi Kütüphanesi 2688 numarada kayıtlı, yazma nüshası bu tahkikte kullanılmamıştır.

Ayrıca; Mutarrizî'nin kaynaklarda zikredilen *Zehru'r-rebî' fi i'câzi'l-Kur'ân*, *Beyânu'l-i'câz fi sûreti "Kul yâ eyyuhe'l-kâfirûn"* ve *Risâle fi Fesri'l-mevlâ ve haşri ma'ânih ve'l-keşf'an haqîkati ma kîle fih* isimli küçük risaleleri de bulunmaktadır (Çöğenli, 2020, 31/376).

2. Mutarrizî'nin el-İknâ' Adlı Yazma Eserinde Harflere Yaklaşımı

Çalışmamızda esas aldığımız Atıf Efendi Kütüphanesinde bulunan yazma nüsha *el-İknâ'* dört bölümden oluşmakta; Birinci bölümünde insanların günlük hayatlarında en fazla kullanılan ve Kur'ân-ı Kerim'in müfredatını da kapsayacak şekilde isimler, İkinci bölümde ayrıntılı bir üslupla sarf, Üçüncü bölümde harfler (Edatlar) ve Dördüncü Bölümde ise, nahiv konuları işlenmektedir.

Mutarrizî eserinin Üçüncü bölümünde birinci başlıkta (Rûkn) harfler konusunu ele almaktadır. Bu başlığı kendi içinde konulara ayırarak dört alt başlıkta işlemektedir (Mutarrizî, Atıf Efendi 2688, 224a).

2.1. Amil Olan Harfler

Bu alt başlık altında Mutarrizî, cümlede âmil olarak etkisini gösteren harfi cerler, *إِن* ve kardeşleri, muzari fiili cezmeden, muzari fiili nasb eden harfler ile *fâ-u* cevabiye (*فَ*) konularını ele almaktadır.

2.1.1. İsimlerin Sonunu Cer Eden Harfler

Bu başlık altında harf-i cerlerin isimler üzerinde cer olarak amel ettiğini belirttikten sonra sayısı üzerinde ihtilaf olan bu harflerin, kanaatimizce en çok kullanılan on yedi tanesini tercih ederek bilgi vermektedir (Mutarrizî, Atıf Efendi 2688, 224a).

Mutarrizî, bu başlık altında bazı harf-i cerlerin en çok kullanılan anlamını vermekte ve diğer anlamlarına ise temas etmeden *خَرَجَتْ مِنَ الْبَصْرَةِ* ifadesinde görüldüğü üzere kısa örneklerle yetinmektedir. Bu harflerin *وَالرَّبُّ لِلتَّقْوَى* ve *وَالرَّبُّ لِلتَّقْوَى* örneğinde olduğu gibi anlamına yönelik bazen kısa açıklama bilgileri vermektedir (Mutarrizî, Atıf Efendi 2688, 224a).

Burada verilen *رَبُّ رَجُلٍ لَقِينَهُ* örneğinde olduğu gibi *رَبُّ* nin sadece azımsama anlamında olduğunu, nekre isme bitiştiğinde veya *vâv* harfinden sonra müstetir olabileceğini belirtmektedir. Ancak, bu başlık altında *رَبُّ*'nin belirsiz çokluk "nice" (İbnSerrâc, ts., 1/416-423; İbn Cinnî, ts., 74) anlamına değinmemektedir (Mutarrizî, Atıf Efendi 2688, 224a).

Mutarrizî yemin ifade eden *و، ت، ب، ج* harflerinden *ت* -*و* üzerinde durmakta, fakat *ب* harfini değerlendirmeye almamaktadır. Her iki kase harfinin zahir isimle kullanıldığını, daha sonra *ت* harfinin *ب* harfinden bedel olduğunu ve sadece Allah isminin önüne geleceğini belirtmektedir (Mutarrizî, Atıf Efendi 2688, 224a).

Mutarrizî, *مَنْذُ* ve *مَنْذُ* örneklerinde geçen *"مَنْذُ"* harflerini mekân başlangıcını tespit için kullanılan *"مَنْ"* edatına benzeterek bir bakıma zamanın başlangıç sınırını tespit için kullanıldığını belirtmektedir (Mutarrizî, Atıf Efendi 2688, 224a).

Ayrıca, bazı Arap lehçelerinde "حاشا" ve "عدا" ve "حلا" harflerinin harf-i cer olarak kullanıldıklarında لا istisna edatıyla aynı anlamda olduğunu belirtmekte, ما رأيتُهُ منذُ يومانٍ و مدَّة ثلاثة أيام örneğinde olduğu gibi nesirden ve şairinin kim olduğunu zikretmeksizin şiirden bir mısra da olsa örnekler vermektedir. Örnek: غَدْتُ مِنْ عَلَيْهِ بَعْدَ مَا تَمَّ ظَمُّهَا ...

(Sabah) Susuzluğunu giderdikten sonra oradan ayrıldı - - (Mutarrizî, Atıf Efendi 2688, 224a).

2.1.2. İsmi Nasb Haberini Ref Edenler

Mutarrizî, isim cümlelerinin başına gelerek muhtedaları (öznelere) nasb, haberleri (yüklemleri) ref eden bu harflere *el-hurûfu'l-muşebbehe bi'l-fi'l* adını vermektedir. Bunlardan بِ ve ن'in pekiştirme, كَأَنَّ'nin teşbih, لَكِنَّ'nin istidrak, لَيْتَ'nin temenni ve لَعَلَّ'nin 'beklenti, ümit, dilek' ifade ettiğine kısmen de olsa meânî ilmi açısından değinmektedir (Mutarrizî, Atıf Efendi 2688, 224a).

Daha sonra, bu harflerin her birinin cümle içindeki kullanım ve irabını gösteren إِنَّ زَيْدًا gibi veciz örnekleri sıralamaktadır. Mutarrizî, aslında altı tane olduğu kabul edilen bu harflere (Fârisî, 1969, 115; İbn Cinnî, ts.,41.) cinsini nefy eden لا harfini ilave ederek sayısını yediye çıkarmıştır (Mutarrizî, Atıf Efendi 2688, 224a).

Mutarrizî "إِنَّ" harfinden sonra gelen ifadelerin tam bir cümle olduğuna dikkat çekmekte, şayet "أَنَّ" okunduğunda sonraki ifadelerin yerine aynı anlama gelen mastar konulabiliyorsa müfret kabul edildiğine değinmektedir (Mutarrizî, Atıf Efendi 2688, 224a).

Daha sonra bu edatların isimlerini zamir olarak alabildiklerinin altını çizmekle beraber إِنَّ زَيْدًا وَإِنِّي وَأَنَا örneğinde görüldüğü üzere bu zamirlerin lafzen mecrur, mahallen ise mansub olduğunu zımnen izah etmektedir (Mutarrizî, Atıf Efendi 2688, 224a).

Cinsini nefy eden "لا" amel bakımından "إِنَّ" ve kardeşleriyle benzeşmektedir. Anlam bakımından ise başına geldiği ismin cins olarak bütün fertlerini içine alacak şekilde nefy etmektedir. Nahiv kurallarına göre cinsini nefy eden لا'nın önüne geldiği isim eğer لا غلام "Zeyd'den daha hayırlısı yanımda oturuyor" "لا خيراً من زيد جالس عندنا" "Yanımda bir adamın oğlu yoktur" "لا رجل أفضل منك" "Sandan daha hayırlı adam yoktur" örneğindeki gibi muzâf veya şibih muzâf ise o ismi nasb etmekte, bu isim müfret ise nasb alametini fetha almaktadır. (Yani eğer muzaf ya da şibhi muzaf değilse nasb alameti üzere mebni olmaktadır. لا رجل أفضل منك örneğinde olduğu gib) Haberi ise daima merfu olmaktadır.

2.1.3. Muzâri Fiili Cezm Eden Edatlar

Mutarrizî eserinde muzari fiili cezm yapan harflerin beş tane olduğunu, bunlardan مَ و "الْمَا" edatlarının muzari fiilin anlamını mazi fiilin olumsuzuna çevirdiğine değinmektedir. Ancak her iki harfin arasındaki farkla ilgili olarak, مَ da henüz bir kesinlik olmadığına ve beklentinin devam ettiğine temas etmektedir. Müellif, cezm alametlerinin sükûn, illet harfinin

hazfi veya efâl-i hamsenin sonundaki nûn harflerinin düşürülmesi ile olduğuna dair bilgilere yer vermemektedir (Mutarrizî, Atıf Efendi 2688, 225a). Ayrıca, تَفْعَلٌ لا örneği ile nehiy için olan "لا" ile emir için kullanılan "ل" harflerine değinmekte, لا harfinin sadece nehiy cümlesinde kullanıldığı belirtilmektedir (Mutarrizî, Atıf Efendi 2688, 225a). Cezm edatlarından لَمْ ve لَمَّا'yı ise لَمْ يَخْرُجْ ve لَمَّا حَضَرَ örnekleriyle geçiştirmektedir (Mutarrizî, Atıf Efendi 2688, 225a).

Mutarrizî, "إِنْ" edatına muzari fiili cezm eden harflerin beşincisi olarak değinmekte, onun şart-cevap cümlelerinde geçen iki muzari fiili cezm ettiğini belirtmektedir. Arapçada iki muzari fiili cezm eden başka edatlar bulunsa da (İbn Cinnî, ts., 132-135) o, sadece en çok kullanılan olan "إِنْ" edatına temas etmektedir. Ayrıca, mutlak nehiy ve nefiy hariç, "إِنْ" edatının cevabının başında vacibi olarak ف harfi bulunması halinde, bu edatın gizlenebileceğine, "إِنْ" edatının nefiy لا'sı ile bitişmesi konusuna da kısmen değinmektedir (Mutarrizî, Atıf Efendi 2688, 225a).

2.1.4. Fiili Muzariyi Nasb Eden Edatlar

Mutarrizî muzari fiili nasb eden edatların üç olduğunu söylemekte, daha sonra görevlerini kısmen açıklayacak şekilde onların اِنْ'i mastariyye, tekid-i nefiy-i-mustakbel için olan لَنْ ve şart-cevap gerektiren اِذَا harfleri olduğunu zikretmektedir (Mutarrizî, Atıf Efendi 2688, 225a).

Bu nasb edatlarından اِنْ'nin mazi fiilin başına da geldiğini belirttikten sonra, cümlede beş harften sonra gizli olabileceğine değinmektedir. Bu beş harf ise şunlardır:

- 1- Cümlede حَتَّى harfinden sonra gelen muzari fiil: "Oraya girinceye dek yürüdüm." örneğinde olduğu gibi gizli اِنْ ile nasb olmaktadır (Mutarrizî, Atıf Efendi 2688, 225a).
- 2- Cümlede lâm-ı ta'lilden (لِ) sonra gelen muzari fiil: "Bana ikram etmen için sana geldim" جَنَّكَ لِتُكْرِمَنِي "Oysa, sen içlerinde iken Allah onlara azap etmez...", (Kur'ân-ı Kerîm Meâlî, 2011, el-Enfâl 8/33) örneklerinde olduğu gibi gizli اِنْ ile nasb olmaktadır. Ancak, ilk örnekte geçen lâm harfinin ta'lil, âyet-i kerime'deki lam harfinin ise lâmu'l cuhûd olduğu bilgisi verilmemektedir (Mutarrizî, Atıf Efendi 2688, 225a).
- 3- Şayet muzari fiilin önüne gelen اَوْ harfi, اِلَى veya اِلا manasında ise "Hakkımı bana vermedikçe senin yakarı bırakmayacağım" لَأَكْرِمَنَّكَ اَوْ تُعْطِيَنِي حَقِّي örneğinde görüldüğü üzere fiil gizli اِنْ ile nasb olmaktadır (Mutarrizî, Atıf Efendi 2688, 225a).
- 4- Mutarrizî'nin "vâvu'l-cem" olarak adlandırdığı birliktelik ifade eden 'vâv-ı maiyye'den sonra gelen muzari fiil لا تَأْكُلِ السَّمَكَ وَتَشْرَبِ اللَّبْنَ "Balığı ayran içerek yeme!" örneğinde görüldüğü üzere gizli اِنْ ile nasb olmaktadır.

5- Mutarrizî, cevabiye fâ'sından (ف) sonra gelen muzari fiilin gizli اذ ile mansûb olduğunu belirtmektedir (Mutarrizî, Atıf Efendi 2688, 225a).

Bu cevabiye fâ'sı (ف), altı durumda muzari fiilin başına gelmektedir:

- Emir cümlesinin cevabında *زَرْنِي فَأَكْرَمَكَ* "Beni ziyaret et ki sana ikram edeyim" örneğinde olduğu üzere muzari fiil gelirse, başına fâu'l-cevabîyye gelmektedir.
- Nehiy cümlesinin cevabında *لَا تَدْنُ مِنَ الْأَسَدِ فَيَأْكُلَكَ* "Aslana yaklaşma, yoksa seni yer." örneğinde olduğu üzere muzari fiil gelirse başına fâu'l-cevabîyye gelmektedir.
- Nefiy cümlesinin cevabında *مَا تَأْتِينَا فَتُحَدِّثُنَا* "Bize gelmiyorsun ki bizimle konuşasın." örneğinde olduğu üzere muzari fiil gelirse, başına fâu'l-cevabîyye gelmektedir (Mutarrizî, Atıf Efendi 2688, 225a).
- İstifham cümlesinin cevabında *أَيْنَ بَيْتِكَ فَأُزُورُكَ* "Evin nerede ziyaret edeyim." örneğinde olduğu üzere gelen muzari fiilin başına fâu'l-cevabîyye gelmektedir.
- Temenni cümlesinin cevabında *لَيْتَ لِي مَالًا فَأُنْفِقَ* "Malım olaydı da infak edeydim." örneğinde olduğu üzere gelen muzari fiilin başına fâu'l-cevabîyye gelmektedir.
- Teşvik ifade eden şart cümlelerinden sonra gelen *أَلَا تَنْزِلُ فَتُصِيبُ خَيْرًا* "İnsen de bir hayra nail olsan" örneğinde olduğu üzere muzari fiilin de başına fâu'l-cevabîyye gelmektedir.

Mutarrizî, bu tarz kullanımların meâni ilmindeki *إِنْ فَعَلْتَ فَعَلْتُ* "Sen yaparsan ben yaparım" şeklindeki anlamlarını kastetmekte, yine, teşvik için olan *"لَوْلَا-هَلَا"* gibi edatlara ise örnek vermemektedir (Mutarrizî, Atıf Efendi 2688, 225a).

2.2. Amil Olmayan Harfler

Bu alt başlıkta müellif, âmil olmayan atıf, tenbih, tasdik (doğrulama), tahdîd (sınırlama), sıla, tefsir, istifham, gelecek zaman ifade eden ve bazen edat olan çok sayıda harfleri işlemektedir.

2.2.1. Atıf Harfleri

Mutarrizî'ye göre cümlede matuf ve matufu'n-aleyhleri bir araya getirmek için kullanılan atıf vâvı (و), sadece onların arasını cem etmekte olup tertip ifade etmemektedir. O, bu konuda dil âlimleri arasında öncesi ve sonrasının bazen tertip ifade ettiği şeklindeki ihtilafı konulara hiç girmemektedir (Fârisî, 1969, 115, 285; İbn Verrâk, 1999, 377). Ancak *ف*, *ثم*, *حتى* gibi harflerin hem tertip hem de cem ifade ettiğini, ayrıca *ف* harfinin kullanımında herhangi bir gecikme olmaksızın tertip ve sıralama söz konusu olurken, *ثم* de ise zaman olarak gecikme (terahi) bulunduğunu belirterek şu örnekleri vermiştir (Mutarrizî, Atıf Efendi 2688, 225a):

جَاءَنِي زَيْدٌ وَعَمْرُو "Zeyd ve Amr bana geldiler." (Cem için)

وَجَرَحَ زَيْدٌ فَعَمْرُو "Zeyd peşinden Amr çıktılar." (Takip için)

وَقَامَ زَيْدٌ ثُمَّ عَمْرُو "Zeyd sonra Amr ayağa kalktı." (Cem ve takip için)

Bu harflerden olan حَتَّى' da (... 'ncaya dek, ... 'ncaya kadar, ... de/da vb.) ise قَدَّمَ الْحَاجَّ حَتَّى المشاة "Yürüyerek gidenlere varıncaya kadar hacılar geldiler" örneğinde olduğu gibi amaç/sonuç manası bulunmaktadır (Mutarrizî, Atıf Efendi 2688, 225a).

Atıf harfi "أو" ise aşağıda verilen örneklerde görüleceği üzere iki şeyden birini belirlemede tereddüt edildiğinde kullanılmaktadır. Yani bu edatın kullanıldığı cümlede üçüncü bir ihtimal mütekellim açısından söz konusu değildir. Ancak sunulan iki şeyden biri için tam kesinlik mümkün değildir (Mutarrizî, Atıf Efendi 2688, 225a).

جَائِي زَيْدٌ أَوْ عَمْرٌو "Bana Zeyd veya Amr geldi."

وَأَزِيدُ عِنْدَكَ أَوْ عَمْرٌو "Zeyd mi yanında yoksa Amr mı?"

وَجَالِسِ الْحَسَنِ أَوْ ابْنِ سَرِينِ، "Hasan veya İbn Sirîn'le otur!"

وَكُلِّ السَّمَكِ أَوْ اشْرَبِ اللَّيْنِ "Balığı ye! veya Sütü iç!"

Mutarrizî'ye göre atıf edatlarından olan أَوْ, yine أَوْ, أَزِيدُ عِنْدَكَ أَوْ عَمْرٌو "Zeyd mi yanındaki yoksa Amr mı?" ve أَزِيدُ عِنْدَكَ أَوْ عَمْرٌو "Yanındaki Zeyd mi? yoksa Amr mı yanındaki?" örneklerinde görüldüğü üzere munfasıl soru cümlelerinde, وَأَمَّا لِأَبَلِ أُمِّ شَاةٍ، "Şüphesiz onlar gerçekten develer ya da koyunlardır." örneğinde ise bir cümle içinde iki şey arasında tereddütte bulunma manasında kullanılmaktadır (Mutarrizî, Atıf Efendi 2688, 225a).

Atıf harflerinde olan وَ harfi ise Mutarrizî'ye göre جَائِي زَيْدٌ لَاعَمْرٌو "Bana Zeyd geldi Amr değil (gelmedi)" örneğinde görüldüğü üzere müspet ifadeden sonra menfi anlam barındırmaktadır.

Atıf edatı "بل", aşağıdaki örneklerde görüleceği üzere yanlış anlatıma engel olmak için cümlede ilk lafızdan vazgeçip ikinci lafız geçerli kılmaktadır (Mutarrizî, Atıf Efendi 2688, 225a).

جَائِي زَيْدٌ بَلْ عَمْرٌو "Bana Zeyd (pardon, ne Zeydi!) Amr geldi"

مَا جَائِي زَيْدٌ بَلْ عَمْرٌو "Bana Zeyd (pardon, ne Zeydi!) Amr gelmedi"

Mutarrizî, son olarak لَكِنْ için جَائِي زَيْدٌ لَكِنْ عَمْرٌو "Bana Zeyd gelmedi lakin Amr (geldi)" örneği ile cümlede önce geçen olumsuz yargıyı sonraki ifade üzerinden kaldırmak için kullanıldığını değinmektedir. Ancak O, ayrıntıya girerek bu edatın amel edebilmesi için kendisinden sonra gelen ma'tuf bih'in cümle değil müfret olması, başına "و" harfinin doğrudan bitişmemesi ve nehiy ve nefiy cümlesinin başta olması gibi kurallara değinmemektedir (Mutarrizî, Atıf Efendi 2688, 225b).

2.2.2. Tenbih Harfleri

Mutarrizî, "أَمْ", "أَمْ" ve "هَمْ" harflerinin bir şeye dikkat çekmek için kullanıldığını belirtmektedir. O, هَمْ'nun genellikle nida, أَمْ'nun yemin, هَمْ harfinin ise ism-i işaretlerin başında

bulunması gerektiği hakkında bilgi vermese de (Rummânî, 1998, 588) verdiği örnekler üzerinde bu ayrıma dikkat etmektedir (Mutarrizî, Atıf Efendi 2688, 225b).

2.2.3. Tasdik Harfleri

Mutarrizî, tasdik harfi olarak sadece *نعم* ve *أجل ربلي* harflerini saymakla yetinmiş diğerlerine değinmemiştir. Bunlardan *نعم*'in öncesinde geçen soru ya da haber cümlesini, olumlu veya olumsuz onaylamak için kullanıldığını belirtmekte ve kullanımı için şu örnekleri vermektedir:

قام زيد 'Zeyd kalktı mı?' diyen birisine, *نعم* şeklinde cevap verildiğinde, anlam *evet kalktı* diyerek onaylanmış olmaktadır.

Yine *لم يقم زيد* 'Zeyd kalkmadı' diyen kişiye *نعم* denildiğinde anlam yine *'kalkmadı'* olmaktadır.

Olumsuz cümlelerin tasdiki için *بلى* kullanılmaktadır. Örneğin; *لم يقم زيد* 'Zeyd kalkmadı mı?' diyen kişiye *بلى* tasdik edatıyla cevap vermek, mana bakımından *قد قام* 'kalktı' demek anlamına gelmektedir.

Mutarrizî, haberi cümleyi olumlu veya olumsuz anlamda tasdik etmek için *أجل* kullanıldığı belirtmekte ancak, bu harf için misal vermemektedir (Mutarrizî, Atıf Efendi 2688, 225b).

Sadece yeminle kullanıldığı belirtilen *إي* tasdik ifadesine eserin satırları arasında örnek verilmemektedir. Ancak yazma eserin derkenarında (... *قُلْ إِي وَرَبِّي إِنَّهُ لِحَقٌّ...*) "De ki; "... Evet. Rabbim hakkı için o kesin bir gerçektir..." (Yûnus 10/53) ayetinin sadece (*إي وَرَبِّي*) kısmını *أي* tefsîriyye harfi kullanarak *أي رَبِّ الْكَعْبَةِ* şeklinde örneklendirme yapılmaktadır. Bu ifadenin, müellif ya da musahhah tarafından yazılıp yazılmadığı kesin değildir (Mutarrizî, Atıf Efendi 2688, 225b).

2.2.4. Teşvik Harfleri

Mutarrizî, teşvik için kullanılan "*لولا*", "*لوما*", "*هلا*" ve *ألا* edatlarını zikretmekte ve bunlardan *لولا* ve *لوما*'nın *لولا على هلاك عمر* örneğinde görüldüğü üzere cümlelerin ilk bölümüne zıt yargı, ikinci bölümüne ise hasr yani tahsis anlamı kazandırdığını belirtmektedir. O, bu harflerin tamamının anlamlarına değinmemektedir. Ayrıca, *لولا*'nın imtina için kullanıldığını, bu durumda kendisinin harf-i ibtida, onu takip eden açık isim veya munfasıl zaminin ise muhteda olduğunu ve asıl haberi (*موجود*) lafzının mahzûf olduğu hakkında ayrıntılı bilgi vermemektedir (Mutarrizî, Atıf Efendi 2688, 225b).

2.2.5. Sıla Harfleri

Mutarrizî, bu harflerle ilgili bilgi vermeksizin örnekler üzerinde irab alametlerini göstermektedir. Bu harflerden *إن*'nin "*ما إن رأيت*" "Gördüğüm anda", *أن* harfinin ise *فَلَمَّا أَنْ جَاءَ* "Fakat ne zaman ki, gerçekten müjdecî geldi, ..." (Yûsuf 12/96) örneklerinde görüldüğü üzere bir

etkisinin olmadığı, hatta fazlalık oldukları anlaşılmaktadır. Yine Mutarrizî'nin ifadesine göre "ما" edatı ile ilgili verilen *إِذَا زَيْدًا مَنطوق* "Zeyd ancak ayrılmış olmalıdır" örneğinde bu harfin *kâffe* olmadığını, çünkü önüne geçen *إِنْ* edatının amel ettiği görülmektedir (Mutarrizî, Atıf Efendi 2688, 225b). Ancak, *كَيْتَمَا هَذَا الْحَمَامَ لَنَا* "Keşke bu güvercin bizim olsa" örneğinde *كَيْتَمَا* ve *أَيْنَمَا تَكُنْ أَكُنْ* "Her nerede olursan olurum" örneklerinde görüleceği üzere *ما* harfi 'kâffe' harfi olmadığı için amel etmektedir (Mutarrizî, Atıf Efendi 2688, 225b). Mutarrizî eserinde bu harflerin bir bağ görevi gördüğüne ve kendilerinden sonra bir cümle gelmesi gerektiğine değinmemekte ve sadece bu dört harfle yetinmektedir.

2.2.6. Tefsir harfleri

Mutarrî, eserinde *أَنْ* ve *أَيُّ* harflerinden tefsir harfleri olarak bahsetmekte ve *رَفِي: أَيُّ* "ilerlemek yani yükselmek" ile *نَادَيْتُهُ أَنْ قُمْ* "Ona kalk! diye seslendim" örneklerini vermektedir. Harflerin anlamlarıyla ilgili açıklama yapılmamakta, fakat verilen örneklerde sanki müellif tarafından öğrencinin bunu sezinmesi arzu edilmektedir. Bu harflerden en çok kullanılanları ele alınmakta ve *أَيُّ*'in kendisinden önce geçen hem müfret hem de cümleyi tefsir ettiği gibi tafsilata lüzum görülmemektedir (Mutarrizî, Atıf Efendi 2688, 226a).

2.2.7. Soru Edatları

Arapçada *هَلْ* ve *أَ* isim olmayan soru edatlarıdır. Mutarrizî, açıklama yapmaksızın *أَقَامَ زَيْدًا؟* ve *هَلْ خَرَجَ عَمْرُو؟* örneklerini vermektedir. Eserinde "أَ" soru edatının "أَم" ile kullanımına dair bilgi vermemekte ancak daha önce geçtiği üzere atıf harfleri kısmında örnek vermek suretiyle temas etmektedir. Bu iki soru edatının hangisinin tasdik talebi, hangisinin tasavvur talebi ifade ettiğini açıklamamaktadır (Mutarrizî, Atıf Efendi 2688, 226a).

2.2.8. İstikbal Harfleri

Mutarrizî, *سَوْفَ* *يَفْعَلُ* ve *سَيَفْعَلُ* örneklerini verdiği halde "السَّيْنِ" ve "سَوْفَ" harflerinden hangisinin yakın, hangisinin uzak gelecek anlamı taşıdığından bahsetmemektedir. Ayrıca, "س" harfine harf-i tenfis, "سَوْفَ" harfine ise harf-i tesvif denildiği ile ilgili bilgi vermemektedir (Mutarrizî, Atıf Efendi 2688, 226a).

2.2.9. Edatlar

Mutarrizî bu başlık altında önce *أَمَّا زَيْدٌ فَذَاهِبْ* "Zeyde gelince (o) gidicidir" *وَأَمَّا عَمْرُو فَمَقِيمٌ* "Amr'a gelince (o) kalıcıdır" örneklerinde görüldüğü üzere edat olarak *أَمَّا*, lafzına temas etmekte, onun mücmeli tafsil etmek için olduğuna ve içeriğinde şart anlamı barındırdığına dikkat çekmektedir. Burada *أَمَّا*'nın cevabının başında "ف" harfinin bitişmesi gerektiği hususuna değinirse de bu durum misal üzerindeki uygulamada gösterilmektedir (Mutarrizî, Atıf Efendi 2688, 226a).

Edat olarak *إِنَّمَا* ise; *جَائِنِي إِذَا زَيْدٌ وَإِنَّمَا عَمْرُو* "Bana ya Zeyd ya da Amr geldi" *وَخُذْ إِذَا هَذَا وَإِنَّمَا ذَاكَ* "Ya bunu ya da şunu al" ve *أَفْعَلْ هَذَا إِذَا لَا* "Bunu yap! Ya da yapma!" örneklerinde olduğu üzere iki şeyden birini

tercih etmede kullanılmaktadır. Müellif burada söz konusu edatla örnekler verirken onun iki kez kullanıldığını ima etmektedir. Ayrıca bu harfin atıf olup olmadığı hakkında bilgi verilmediği gibi anlamlarına dair beyanda da bulunmamaktadır (Mutarrizî, Atıf Efendi 2688, 226a).

Olumsuz yapmak (nefiy) için kullanılan "إِنْ", cümlede irap olarak amel etmemekte, "إِنْ زَيْدٌ مُنْتَلِقٌ" "Zeyd ayrılmış değildir" örneğinde olduğu üzere sadece anlamı olumsuzla dönüştürmektedir (Mutarrizî, Atıf Efendi 2688, 226a).

Mutarrizî, edat olarak "قَدْ" harfinin mazi fiilin başında "قَدْ قَامَتِ الصَّلَاةُ" "Namaz başladı" örneğinde olduğu gibi eylemin gerçekleşme vaktinin yaklaştığına, muzari fiilin başında ise "إِنْ كَذَّبَ" "Çok yalancı kimse bazen doğru konuşur" örneğinde olduğu gibi ihtimale delalet ettiğine değinmektedir. O, burada başına "قَدْ" gelen mazi fiilin takripten farklı olarak tahkik de (zaman önceleme) ifade ettiğine hiç değinmemiştir (Mutarrizî, Atıf Efendi 2688, 226a).

Müellif, "azarlamak, caydırmak, döndürmek, geri tutmak, koymak, men etmek, niyetinden vazgeçirmek, önlemek, yıldırma" gibi anlamlarda kullanılan "كَأَنَّ" edatı hakkında bilgi vermemektedir. O, sanki "كَأَنَّ سَيَعْلَمُونَ" "Hayır, ilerde bilecekler" (en-Nebe' 78/4,5) örneğiyle "كَأَنَّ" dan önceki kısmın caydırmak, sonrasının ise yeni cümle başlangıcı için olduğu görüşündedir (Mutarrizî, Atıf Efendi 2688, 226a).

2.2.10. Lamlar

Mutarrizî, lâm-ı tarifi iki kısımda ele almakta ve ilk olarak cins için olduğunu ifade ederek "الرَّجُلُ خَيْرٌ مِنَ الْمَرْأَةِ" "Erkek kadından daha hayırlıdır" örneğini vermektedir. Sonrasında lâm-ı tarifi için olanına değinerek "جَاءَنِي الرَّجُلُ" "Bana bu adam geldi" örneğini vermektedir. O, örnekler üzerinden okuyucunun aralarındaki farkı çıkarmasını hedeflemektedir. Zira, bunun için açıklayıcı ayrı bir izah yapmamaktadır (Mutarrizî, Atıf Efendi 2688, 226a).

Müellif lâm harflerini açıklamaya gerek duymadan "وَاللَّهِ لَأَفْعَلَنَّ" "Allah'a yemin ederim ki kesinlikle yapacağım" örneğinde fiilin başındaki "ل" harfinin yeminin cevabında kullanıldığını beyan etmektedir. Yine, "لَنْ أَكْرَمَنِي لَأُكْرِمَنَّكَ" "Kuşkusuz bana ikram edersen gerçekten sana ikram ederim" örneğinde "لَنْ" edatının başına bitişen lam harfine "اللامُ الموطئةُ للقسم" (Yemini tesis eden lâm) adı verilmektedir demek suretiyle her iki misal üzerinden doğrudan anlatmaktadır (Mutarrizî, Atıf Efendi 2688, 226a).

Lâm-ı cevabiye "ل" harfi, "لَوْ أَكْرَمْتَنِي لَأُكْرِمَنَّكَ" "Bana ikram etseydin kuşkusuz sana ikram ederdim" ve "لَوْ زَيْدٌ لَأُكْرِمَنَّكَ" "Zeyd olmasaydı kuşkusuz sana ikram ederdim" örneklerinde olduğu gibi "لَوْ" ve "لَوْ" edatlarının oluşturduğu koşullu ifadelerin cevaplarında bulunmaktadır. Bu lâm harfinin hafzedilemesi caizdir denilse de anlamına yönelik olarak şartın olumsuz olması durumunda cevabının da menfi olacağı belirtilmemektedir (Mutarrizî, Atıf Efendi 2688, 226a). Nitekim bu edatların cevaplarında lâm kullanıldığı örneklerden anlaşılabilir ve normalde "لَوْ" edatı bir

şey sebebiyle istenmeyen bir şeyin gerçekleşmemesi durumları için kullanılmaktadır. Müellif onun bu özelliğinden burada bahsetmemektedir (Mutarrizî, Atıf Efendi 2688, 226a).

Mubtedanın başına tekid için gelen lâm-ı ibtidâ, لَزِيدٌ مُنْطَلِقٌ "Şüphesiz Zeyd ayrılmaktadır" örneğinde olduğu gibi iraba etkisi olmamaktadır.

Lâm-ı fârikâ, isim cümlesinde haberin başına gelerek, إِنَّ زَيْدًا لَمُنْطَلِقٌ "Kuşkusuz Zeyd gerçekten ayrılmıştır" örneğinde olduğu gibi إِنَّ'den tahfif edilen إِنَّ ile nefiy manasında olan إِنَّ arasında ayırmak için müspet anlam vermektedir. Mutarrizî, bu ل harfinin cümledeki olumsuzluğu ortadan kaldırdığından bahsetmemektedir (Mutarrizî, Atıf Efendi 2688, 226a).

Koşullu cümlelerde kullanılan لَوْ harfi, لَوْ قَمْتُ قَمْتُ "Kalksaydın kalkardım" örneğinde olduğu gibi olumsuz şart cümlesinde kullanılmaktadır. Örnekteki şart ve cevabın mazide gerçekleştiği görülmektedir. Ayrıca لَوْ harfinin temenni anlamına gelmesi meani ilmiyle ilgilidir. Öyle görülüyor ki Mutarrizî bir bakıma yeri geldiğinde meani ilmiyle ilgili olan meseleleri de kısmen zikretmektedir. Yine Kur'ân-ı Kerim' de لَوْ harfinin geçtiği وَدُّوا لَوْ تَدُهْنُ "İstediler ki yumuşak davranasın da onlar da sana yumuşak davranırlar" (el-Kalem 68/ 9) ayetini temenni manası için misal olarak vermektedir. Yalnız bu durumda لَوْ harfinden sonraki cümlenin mastar olarak tevil edildiğine hiç değinmemektedir.

Mutarrizî, مَا harfinin... بِمَا رَجَبْتُ "... genişliğine rağmen ..." (et-Tevbe 9/25, 118) örneğinde olduğu üzere بِرَحْبِهَا "genişliğiyle" manasında mastar manasında olduğunu dile getirmektedir. Yine devamında مَا'nın إِنَّ ve kardeşleri ile kullanıldığı zaman amel ettiğini savunan nahiv bilginlerinin aksine o, kâffe olduğunu ifade etmektedir. Müellif, "إِنَّمَا" edatının hasr anlamında tekid ifade ettiğini belirtmemekte ve onun fiil cümlesi ile kullanımına örnek vermemektedir. Ayrıca مَا harfinin وَبَيْنَمَا، وَبَعْدَمَا، وَإِذْ مَا، وَحَيْثَمَا، وَكَمَا، وَرَبَّمَا gibi bir başka kelimeye bitişik kullanıldığını aşağıda verilen örneklerde görüleceği üzere belirtmekte, ancak, nasıl ve hangi anlamlarda kullanıldığını değinmemektedir.

إِنَّمَا زَيْدٌ مُنْطَلِقٌ "Zeyd şüphesiz ayrılmıştır"

وَرَبَّمَا خَرَجْتُ "belki çıkmışumdur"

وَزَيْدٌ صَدِيقِي كَمَا عَمِرُو أَخِي "Zeyd dostumdur, Amr'ın kardeşim olması gibi."

وَحَيْثَمَا تَكُنْ أَكُنْ "Her nerede olursan olurum"

وَإِذْ مَا تَخْرُجُ أَخْرَجُ "Çıktığın zaman çıkarım"

وَذَهَبْتُ بَعْدَمَا ذَهَبَ زَيْدٌ. "Zeyd gittikten sonra gittim"

وَبَيْنَمَا زَيْدٌ قَائِمٌ جَاءَ عَمِرُو "Zeyd ayakta iken Amr geldi" (Mutarrizî, Atıf Efendi 2688, 226a).

2.3. Nahiv Âlimlerinin İhtilaf Ettiği Konular

Bu başlık altında Mutarrizî, âmil olmaları ihtilaflı olan ليس 'ye benzeyen ما ve لا'nın üzerindeki görüşler ile muhaffef ان, اُن ve اَنَّ harflerinin amel edip etmeyeceğine dair görüşleri ele almıştır.

2.3.1. "ما" ve "لا" 'ye benzeyen ليس

Mutarrizi bu ihtilaflı konuları iki kısma ayırmaktadır. Bunlardan ilki ليس 'ye benzeyen "لا" ve "ما" hususundadır. Hicazlı nahiv bilginlerine göre bu harfler ليس manasında olup, ismini ref haberini nasb etmektedir. Musannif bu edatların isim cümlesinin başına geldiği zaman Hicaz ve Temim lügatlerinde farklı kullanıldıklarına temas etmektedir.

Temim lügatine göre bu harfler amel etmemekte, ...وَأَنَّ كَلًّا... (Hûd 11/111) ayetinin hem nasb hem de ref okunduğu bilgisini veren Mutarrizî, yeri geldiğinde kıraat farklılıklarını da delil olarak göstermektedir.

Haber öne geçerse veya menfi durum لا ile bozulursa bu harflerin amel etmeyeceği hususunda ittifak vardır. Öte yandan Hicazlı nahiv bilginleri bu edatların amel edebilmesi için bazı şartlar öne sürmektedir. Mutarrizî'nin kısaca belirttiği bu şartlar özetle şunlardır:

- Haberleri isimlerinin önüne geçmemelidir.
- Haberlerinin İfade ettikleri nefy anlamının "لا" ile bozulmamalıdır.
- Nâfiye اِنْ isimleri ile haberleri arasına girmemelidir.
- Yine ليس 'ye benzeyen "لا" nekra ismin başına gelmelidir
- İsimleriyle arasına fasıla girmemelidir (Mutarrizî, Atıf Efendi 2688, 226a).

Mazi fiilin başına "لا" nadiren gelmektedir. Peş peşe kullanılması gereken durumlarda örneğin فَلا صَدَقَ وَلَا صَلَّى "Fakat o, ne sadaka verdi, ne de namaz kıldı" (el-Kıyâme 75/31) ayetinde görüldüğü üzere لا harfinin de tekrarı gerekmektedir.

Nefiy harfi olarak muzari fiilin başına geldiğinde ما تفعل "Yapmıyor" ve لا تفعل "Yapmaz" örneklerinde görüldüğü üzere amel etmemektedir. İlkinde nef-i hal (şimdiki zamanın olumsuzu) ikincisinde ise nefyi istikbal (geniş zamanın olumsuzu) adlarını almaktadırlar. Görüldüğü üzere bu harfler bu şekilde kullanıldıkları takdirde, fiili muzariyi sadece nefyetmektedirler (Mutarrizî, Atıf Efendi 2688, 226a).

2.3.2. Muhaffef olmuş "اِنَّ" ve "اَنَّ" ve "كَانَ" harfleri

İkinci nevi ise şeddeleri kaldırılarak muhaffef olmuş "اِنَّ" ve "اَنَّ" ve "كَانَ" harfleri bu durumda normalde amel etmemektedirler. Ancak, bazı nahiv âlimlerine göre ise bunlar da amel etmektedirler. Nitekim اِنَّ زَيْدًا لِنَاهِبٍ، وَاِنَّ زَيْدًا ذَاهِبًا وَلِنَاهِبٍ، şeklinde örneklerin her iki duruma delil teşkil ettiği gösterilmeye çalışılmaktadır. Gerektiğinde şüirden de örnekler sunulmaktadır:

وَنَحْرٍ مَشْرِقِ اللَّوْنِ ... كَأَنَّ ثِيَابَهُ حَقَانِ

Rengi parlak bir dös... Göğüsleri iki okka gibi

Bu beyitte geçen كَانَّ edatı كَانَّ şeklinde şeddeden arındırılarak hafifletildiği için yukarıda görüldüğü üzere muhteda üzerinde amel etmemektedir (Mutarrizî, Atıf Efendi 2688, 226b). Mutarrizî'nin nahiv kitaplarının pek çoğunda şahit gösterilen bu beyti eserine almış olduğu görülmektedir (Mutarrizî, Atıf Efendi 2688, 226b).

Mutarrizî, كَانَّ şeklinde hafifletildiğinde aşağıda verilen mısırada görüleceği üzere muhteda üzerinde amel etmesine de örnek vermektedir:

كَانَّ وَرِيدِيَه رِشَاءًا خَلْبٍ

“Sanki damarları cazibe ipi gibi” (Mutarrizî, Atıf Efendi 2688, 226b).

2.4.Haklarında İhtilaf Bulunanlar

Mutarrizî, nahiv âlimlerinin hakkında farklı görüşler öne sürdüğü, sekiz tanesinin isme has olduğu dile getirilen, dokuz harften bahsetmektedir. Bu harfler şu alt başlıklarda sıralanmaktadır (Mutarrizî, Atıf Efendi 2688, 226b):

2.4.1. Nida Harfleri

Bu harflerden وهيا harfleri göreceli olarak uzaktakilere, اَلْهَمْزَةُ ve اَيُّ harfleri ise yakında olanlara seslenmek için kullanılmaktadır. Bu iki harfe eserde herhangi misal verilmemiştir. Acı kayıplar için sızlanma ifadesi (nudbe) için "وا" kullanılmaktadır. Nida harflerinden sonra gelen munâdâ يا عبدَ الله örneğinde olduğu gibi muzaf olursa nasb edilmektedir. Ayrıca munada, يا خيرا من زيد örneğinde görüldüğü üzere şibih muzaf veya يا رجلاً خذ بيدي örneğinde olduğu gibi nekra olduğu takdirde yine nasb olur bilgisini Mutarrizî eklemektedir. Müfred marife munadalar dammeli olsalar da mahallen mansubtur. Nudbede de aynı hüküm söz konusudur.

Birliktelik ifade eden مع manasında olan "الواو" harfinin, öncesinde fiil veya mana fiil varsa hemen arkasında gelen isim nasb olmaktadır. Burada vâv harfinin 'ما شأنك وزيدا؟' *Sen ve Zeyd birliktelik durumunuz nedir?* استوى الماء والخشبة والساحل *Su ve ağaçlar sahil boyunca kapladı* örneğinde olduğu gibi مع manasında olduğu anlaşılmaktadır. Çünkü burada vâv harfinden sonra gelen الساحل isminin, anlamca ما تصنع وما تلبس؟ *Ne yaparsın ve ne edersin?* ifadesinde olduğu gibi matuf olması mümkün değildir.

Mutarrizî, istisna cümlesindeki لا edatını belirttikten sonra “içine başkasının karıştığı bir hükümden (لا' dan sonra gelen) bir şeyi çıkarmak” şeklinde önce onun kısa tanımını yapmaktadır. Ancak istisna cümlesindeki müstesna minh, istisna edatı ve müstesna şeklindeki üç unsura hiç değinmemektedir (Mutarrizî, Atıf Efendi 2688, 226b). Daha sonra لا ile istisna yapılan cümlede görülen üç durumu ele almaktadır:

2.4.2. Her zaman mansub olanlar

Şayet istisna cümlesi olumlu ve tam ise yani cümlede müstesna minhu zikredilmiş ise istisna edatından sonra gelen müstesna *جاءني القوم إلا زيدا* örneğinde görüldüğü üzere mutlaka mansub olur. Ancak, *ما جاءني إلا زيدا أحد* cümlesinde görüldüğü gibi müstesna minhu olan *أحد* ismi, sıralama olarak müstesnadandan sonra gelirse de istisna edatından sonra gelen müstesna mutlaka mensub olmaktadır (Mutarrizî, Atıf Efendi 2688, 227a).

Mutarrizî fazla izaha gerek duymaksızın şayet müstesna, müstesna minhu'nun cinsinden değil ise *ما جاءني أحد إلا حمارة* 'Bana kimse gelmedi bir eşek hariç' örneğinde görüldüğü üzere bunun munkatı istisna olarak adlandırıldığına ve istisna edatından sonra gelen müstesnanın mansub olduğuna dikkat çekmektedir (Mutarrizî, Atıf Efendi 2688, 227a). Böylece *إلا* ile yapılan istisna cümlesinde görülen üç durumdan birincisini tamamlamaktadır.

2.4.3. Bedel ve Nasbı Caiz Olanlar

İstisna cümlesi tam ve menfi ise istisna edatından sonra gelen müstesnanın *ما جاءني أحد إلا* örneğinde olduğu üzere müstesna minhu'dan bedel olarak irap alameti (damme) alması caiz olduğu gibi müstesna olarak nasb alameti (fetha) alması da caizdir. Mutarrizî görüldüğü üzere önce tanım yapmakta sonra da örnek vermektedir (Mutarrizî, Atıf Efendi 2688, 227a).

2.4.4. (إلا) Edatının Kullanımına Bakılmaksızın Geçerli Olan İrâb

Mutarrizî, aşağıda verilen örneklerde görüleceği üzere istisna cümlesinin menfi ve nakıs (müstesna minhu zikredilmemiş) olduğu durumlarda, müstesnanın irabı *إلا* yok sayılarak cümlelerin amilinin ihtiyacına göre aldığını ifade etmektedir.

ما جاءني إلا زيدا "Bana sadece Zeyd geldi"

ما رأيت إلا زيدا "Sadece Zeyd'i gördüm"

ما مررت إلا بزيدا "Sadece Zeyd'e uğradım" (Mutarrizî, Atıf Efendi 2688, 227a).

Müellif oldukça basit izahlar ve misaller vererek öğrenciye konuyu detaya boğmadan isimlere mahsus kıldığı sekiz edatın anlatımını tamamlamaktadır.

Mutarrizî dokuzuncu harfin fiillere has olduğunu belirtmeksizin burada gerekçe bildiren "كَي" edatı ile ilgili bilgiler vermektedir. Bunu da şöyle izah getirmektedir: *قصدتاك* diyen kişiye, *كَيْمِه؟* diye sorulur. O kişi cevaben *كَيْمِهْ* diyerek cevap verir. Bu durumda akabindeki fiil ya kendisindeki (كَيْ) den dolayı veya gizli *أَنَّ* ile nasb olduğunu ifade ederek edatlar konusunu tamamlamaktadır (Mutarrizî, Atıf Efendi 2688, 227a).

Sonuç

Arapça, sadece Araplar tarafından değil, aynı zamanda Arap olmayan Müslüman milletlerin âlimleri tarafından da daha sistematik bir şekilde geliştirilmiştir. Bu âlimlerden biri

de hiç kuşkusuz *el-İkna lima hava tahta'l-kina'* ile birlikte pek çok değerli eserler yazmış olan dil âlimi Mutarrizî'dir. Hayatı ve ilmi yeterliliği hakkında yeterli bilgi verilen Mutarrizî'nin, dört bölümden oluşan eserinin üçüncü bölümde Arapçadaki edatları konularına göre, kendisine has bir sınıflandırma yaparak dört alt başlıkta işlediği görülmektedir. Yazarın önceki bilim insanlarının fikirlerinden yararlandığı, ancak yaptığı sınıflandırmalarda kendine özgü bir üslup ve bakış açısı geliştirdiği anlaşılmaktadır.

Öncelikle cümledeki isim ve fiillerle birlikte kullanılan edatlardan amil olanlarını ve olmayanlarını ilk ana başlık altında, amil olmayan ancak anlama katkıda bulunan edatları ikinci ana başlıkta, üzerlerinde tereddüt olan edatları üçüncü ana başlıkta ve son olarak üzerinde görüş ayrılığı olan harfleri son ana başlık altında işlediği anlaşılmaktadır.

Mutarrizî, ilk olarak; "Amil Olan Harfler" alt başlığı altında önce cümlede isimler üzerinde âmil olarak etkisini gösteren harfi cerler ile **أَنَّ** ve kardeşlerini, daha sonra fiiller üzerinde amil olan cezm edatlarını, nasb edatları ile fâ-u cevabiye (ف) konularını ele almıştır.

Müellif, harf-i cerlerin isimler üzerinde cer ameli ifa ettiğini belirttikten sonra sayısı üzerinde ihtilaf olan bu harflerin, kanaatimizce en çok kullanılanlardan olan on yedi tanesini tercih ederek bilgi vermiştir.

Mutarrizî, harf-i cerlerin en çok kullanılan anlamını vermiş ve diğer anlamlarına ise temas etmeden kısa örneklerle yetinmiştir. Ayrıca, bazı Arap lehçelerinde "حاشا" و"عدا" و"خلا" harflerinin harf-i cer olarak kullanıldıklarında **إِذَا** istisna edatıyla aynı anlamda olduğunu belirtmiştir.

Mutarrizî, isimler üzerinde âmil olarak el-hurûfu'l-muşebbehe bi'l-fi'l adını verdiği isim cümlelerinin başına gelerek mubtedaları (özneleri) nasb, haberleri (yüklemleri) refeden harflere işaret etmiştir. Anlamalarını belirttikten sonra kısa anlaşılır örneklerle izah etmiştir.

Mutarrizî fiiller üzerinde amil olanlara muzari fiili cezm eden harflerle başlamış, onların beş tane olduğunu, bunlardan **لَمَّا** ve **لَمَّا** edatlarının muzari fiilin anlamını olumsuz maziye çevirdiğine değinmiş, **لَمَّا** da beklentinin devam ettiğine temas etmiştir. Müellif, cezm alametleriyle ilgili hiç bilgi vermemiştir.

Mutarrizî, muzari fiili nasb eden edatlardan **أَنَّ**'i mastariyye, tekid-i nefi'l-mustakbel için olan **لَنْ** ve şart-cevap gerektiren **إِذَا** harflerinin olduğunu zikretmiştir.

Bu nasb edatlarından **أَنَّ**'nin mazi fiilin başına da geldiğini belirttikten sonra, cümlede beş harften sonra gizli olabileceğine değinerek örneklerle izah etmiştir. O, bu beş harften birisi olan cevabiye fâ'sından (ف) sonra gelen muzari fiilin gizli **أَنَّ** ile mansûb olduğunu dile getirdikten sonra bu cevabiye fâ'sının (ف), muzari fiilin başına geldiği altı durumu örnekler üzerinden anlatmıştır.

Mutarrizî, "Amil Olmayan Harfler" başlığı altında on alt başlıkta aralarında atıf, tenbih, tasdik (doğrulama), tahdîd (sınırlama), sıla, tefsir ve istifham gibi edatları kısa açıklamalar ve veciz örneklerle işlemiştir.

Mutarrizî, üçüncü olarak “Nahiv Âlimlerin İhtilaf Ettiği Konular” ana başlığı altında âmil olmaları ihtilafı olan ليس ‘ye benzeyen ما ve لا’nın üzerindeki görüşler ile muhaffef إن, أن ve كأن harflerinin amel edip etmeyeceğine dair görüşleri iki alt başlıkta ele almıştır.

Mutarrizî, son olarak “Haklarında İhtilaf Bulunanlar” ana başlığı altında nahiv âlimlerinin hakkında farklı görüşler öne sürdüğü dokuz harften bahsetmiştir. Bunlardan sekiz tanesinin isme has olduğunu dile getirerek onları dört alt başlıkta kısa ifadeler ve veciz örneklerle izah etmeye çalışmıştır.

Mutarrizî'nin konuları açık ve anlaşılır örneklerle kısaca izah ettiği görülmektedir. Eserin Arapça öğrenmeye yeni başlayanlara edatlardan ne öğreneceklerini kısaca tanıtmaya veya en azından isimlerini duyma fırsatı sunmuş olduğu anlaşılmaktadır. Eser, konu açıklamaları ve ayrıntılar yerine konu başlıklarını içeren içindikiler görünümünü andırmaktadır. Müellifin eserinde edatların anlatımı oldukça özlü olmakla beraber, konuların kolay takip edilebilir ve etkileyici bir üslupla işlendiği hemen fark edilmektedir. Aynı zamanda bir eğitimci olan müellif, eserin tamamında sonraki nesillere Arapça eğitiminin nasıl verileceğini öğretmiş görünmektedir.

Kaynakça

- Akbıyık, İsa. *el-Mutarrizî'nin el-İknâ' Adlı Yazma Eserinde Ele Aldığı Nahiv Kuralları*. Karabük: Karabük Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2022.
- Aliyyulkârî, Nureddin Alî b. Muhammed b. Sultan. *el-Esrâru'l-merfû'a fi'l-aḥbârî'l-mevzû'a*. thk. Muhammed es-Sabbâ. Beyrût: Daru'l-Emane, 1971.
- Askalânî, Ahmed b. Alî b. Hacer Ebû Fadıl. *el-İşâbe fi temyizi's-Şahâbe*. thk. Ali Muhammed el-Becâvî. Beyrut: Daru'l-Ceyl, 1992.
- Attâr, Ahmed Adulgafûr. *Mukaddimetu's-Şihâh*. Beyrut: y.y., 1383/1963.
- Bagdadî, İsmâil Bâşâ. el- *Hediyetu'l-ârifîn*. thk. İbnu'l-Emîn- Avnî Aktuç. İstanbul: MEB, 1951,1955.
- Brockelmann, Carl. *Geschichte der Arabischen litterature : supplement,I-II*, Leiden:1942.
- Brockelmann, Carl. *Târîhu'l-edebi'l-'Arabî*. trcm. Abdulhalîm en-Neccâr. Kahire: Daru'l-Meârif, ts..
- Çöğenli, M. Sadi. "Mutarrizî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 31/375-377. Ankara: TDV Yayınları,2020.
- Çöğenli, M. Sadi. *el-Mutarrizi ve el-Muğrib fi Tertibi'l-Mu'rib'inin Edisyon Kritiği*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi,1986.
- Ebu'l-Adl Zeynuddîn Kâsım b. Kutluboğa b. Abdillâh İbn Kutluboğa, *Tacu't-Terâcim fi ṭabaḳâti'l-Ḥanefiyye*. Mevkiu'l-Varrâk, ts..
- Fârisî, Ebû Alî Hasen b. Ahmed b. Abdilgaffâr. *el-İzâhu'l-'Aduđî*. thk. Hasan şâzelî Ferhûd. Riyad: Kulluyetu'l-Âdâb, 1969.
- Ferâhidî, Ebû Abdirrahmân el-Halîl b. Ahmed b. Amr b. Temûm. *Kitâbu'l-Cumel fi'n-naḥv*, thk. Fahrudîn Kabbave. Beyrut: y.y. 1995.
- Feyyûmî, Muhammed b. Alî. *el-Mişbâhu'l-munîr*. Beyrut: Mektebe İlmiye, ts..
- Fîrûzâbâdî, Muhammed b. Ya'kûb b. Muhammed. *el-Bulğa fi terâcimi e'immeti'n-naḥv ve'l-luğa*. Beyrut: Cemiyetu İhyâi't-Turasi'l-İslâmî, 1407.
- Gözel, Naciye Betül. *el-Mutarrizî'nin el-İknâ Adlı Eserinde İsimler*. Karabük: Karabük Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Gültekin, Aladdin. "Mutarrizî nin El İknâ Adlı Eserinin Âtîf Efendi Nüshası", *Nüsha Şarkiyat Araştırmaları Dergisi* 11/32 (2011), 155-169.
- Gültekin, Aladdin. *El-Mutarrizi'nin el-İkna Adlı Eseri ve Dil Öğretim Yöntemi*. Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2011.
- Gültekin. Aladdin. "Mutarrizî'nin el-İknâ' Adlı Eserinde Aksam-ı Sitte Öğretimi" *Türkiye İlahiyat Araştırmaları Dergisi* 5/2 (Aralık 2021).
- Hamevî, Şihabuddin Ebû Abdillâh Yâkût. *Mu'cemu'l-udebâ*. Beyrut: Dâru'l-Fikr, ts.
- İbn Cinnî, Ebu'l-Feth Osmân el-Mevsilî el-Bağdâdî. *el-Luma' fi'l-'Arabiyye*. thk. Fâiz Fâris. Kuveyt: Dâru'l-Kutudî's-Sekâfe, ts..
- İbn Hallikân, Ebu Abbas Şemsuddin Ahmed b. Muhammed. *Vefayâtu'l-a'yân ve enbâu enbâi'z-zamân*. thk. İhsan Abbas. Beyrut: Daru's-Sekafe, 1968.
- İbn Serrâc, Ebû Bekr b. es-Sirrî b. Sehl. *el-Uşûl fi'n-naḥv*. thk. Abdu'l-Huseyn el-Fetlî. Beyrut: Muessesetu'r-Risâle, ts..
- İbn Verrâk, Muhammed b. Abdullah b. Ebû'l-Hasan. *İlelu'n-naḥv*. thk. Muhammed Câsim Muhammed ed-Dervîş. Riyad: Mektebetu'r-Ruşd, 1999.

- Karaaslan, Nasuhî Ünal. *Cami 'u't-ta 'rîb*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Doçentlik tezi, 1982.
- Kâtip Çelebî, Mustafa b. Abdullah el-Kostantînî er-Rûmî el-Hanefî. *Keşfu'z-zunûn 'an esâmi'l-kutub ve'l-funûn*. Beyrût: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiye, 1992.
- Kıftî, Cemâluddîn Alî b. Yûsuf. *İnbahu'r-ruvât*. thk. Muhammed Ebu Fadl İbrâhîm. Kahire: y.y., 1986.
- Kunûcî, Sıddîk b. Hasan. *Ebcedu'l-'ulum el-veşyu'l-merkûm fî beyâni ahvâli'l-'ulûm*. thk. Abdulcabbar Zekkar. Beyrut: Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1978.
- Kureşî, Ebû Muhammed Muhyiddîn Abdulkâdir b. Muhammed. *el-Cevâhiru'l-muğıyye fî tabakâti'l-Hanefiyye*. Karâtşî: Mîr Muhammed Kutubhane, ts.
- Kutbî, Muhammed b. Şâkir. *Fevâtu'l-Vefeyât*, thk. İhsân Abbâs. Beyrût: Dâru Sadr, 1973-1974.
- Kutluboğa, Kâsım el-Hanefî. *Kitabi takrîbi'l-ğarîb*. thk. Osman Keskiner. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2019.
- Leknevî, Ebu'l-Hasenat Muhammed Abdulhay b. Muhammed. *el-Fevâidu'l-Behiyye fî Terâcimi'l-Hanefiyye*. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1906.
- Menâvî, Muhammed Abdurraûf. *et-Teokîf 'alâ Muhimmâti't-Te 'ârîf*. thk. Muhammed Rıdvân ed-Dâyye. Beyrut: Daru'l-Fikri'l-Muâsır, 1410.
- Mutarrizî, Ebu'l-Feth Nâsiruddîn b. Abdisseyyid Alî. *el-İknâ' limâ havâ tahte'l-kimâ*. thk. Muhammed Ahmed ed-Dâlî ve Sellâme Abdullah es-Suveydî. Doha: y.y. 1419/1999.
- Mutarrizî, Ebu'l-Feth Nâsiruddîn b. Abdisseyyid Alî. *el-İknâ' limâ huviye tahte'l-kimâ*. *İstanbul: Sülaymaniye Kütüphanesi, Atıf Efendi, D.N. 2688, 1b-241a*.
- Mutarrizî, Ebu'l-Feth Nâsiruddîn b. Abdisseyyid Alî. *el-Muğrib fî tertîbi'l-Mu 'rib*. thk. Mahmûd Fâhûrî-Abdulhamîd Muhtâr. Halep: Mektebe Usâme b. Zeyd, 1979.
- Râzî, Muhammed b. Ebî Bekr b. Abdulkadir. *Muhtâru's-Şihâh*, thk. Mahmut Hâtır. Beyrut: Mektebetu Lubnân 1995/1415.
- Rummânî, Ebu'l-Hasen Alî b. İsâ b. Alî el-Bağdâdî. *Şerhu Kitâbi Sibeveyhi*. thk. Turkî b. Sehu'l-Uteybî. Riyad: Câmiatu'l-İmâm Muhammed b. Suûd, 1998.
- Suyûtî, Abdurrahman b. Ebu Bekr Celaluddin. *Buğyetu'l-vu 'ât fî tabakâti'l-luğaviyyîn ve'n-nuḥât*. thk. Muhammed Ebu Fadl İbrâhîm. Saydâ: y.y., ts.
- Suyûtî, Celâleddîn Abdurrahmân. *el-Le 'âli'l-maşnû'a fi'l-aḥbâri (eḥâdişi)'l-mevzû'a*. Beyrût: Daru'l-Kutubi'l-İlmiye, ts..
- Zehebî, Şemsuddin Ebû Usmân b. Kaymâz. *Siyeru a'lâmi'n-nubelâ*. thk. Şuayb Arnavût- Muhammed Naîm el-Urkûsî. Beyrût: Musseseu'r-Risâle 1413.
- Zerkeşî, Bedreddîn Muhammed b. Abdullah b. Bahâdır. *ez- el-Burhân fî 'ulûmi'l-Kur'an*. thk. Muhammed Ebû Fadl İbrâhîm. Beyrût: Daru'l-İhya Kutubi'l-Arabî, 1957.